

De *Mémoires* van Hessel Vegilin van Claerbergen

Jacob van Sluis

Het dagboek dat de op jonge leeftijd overleden Friese edelman Hessel Vegilin van Claerbergen van februari 1746 tot juni 1749 bijhield, is een bijzondere bron voor de bestudering van de adelscultuur in de Republiek. Het dagboek is onlangs onder de titel *Mémoires* uitgegeven. Ter gelegenheid van deze uitgave worden hier zowel het dagboek als zijn auteur nader geïntroduceerd.

Een portret

Een geschilderd of getekend portret van Hessel Vegilin van Claerbergen (1723-1750) is niet overgeleverd. Wel is er van zijn hand een zelfportret, in woorden vervat:

‘Wat mijn lichaamsbouw betreft, die is niet erg flatteus, niet zo groot van stuk maar eerder mager en uitgemergeld, gelijkend op een skelet. Mijn hoofd is klein en mijn gezicht ontsierd door dikke lippen en onopvallende wangen, en ik heb op de koop toe een zwakke stem. Dit alles heeft niets imponerends, integendeel, iets tamelijk lachwekkends, zodat men bij eerste aanblik amper een glimlach kan onderdrukken; en wanneer ik verkeer in het gezelschap van aanzienlijke lieden of van dames, dan is er iets, ik weet niet wat, dat me volkomen belet te spreken anders dan met veel verlegenheid, zodat ik alleen maar lijk te denken, wat weer veel onverschilligheid en soms zelfs minachting voor mij wekt.’[47]¹

Wat spreekt uit een citaat als dit, een gebrek aan zelfvertrouwen of een overdaad aan zelfspot? Gaat het om een openhartige bekentenis of om literair getinte ironie? Naar waarheid of een topos? Hoe dan ook, de zelfpresentatie is fier noch parmantig, en het is geen zelfbewuste jongeling die ons tegemoet treedt.

¹ Tussen teksthaken staan verwijzingen naar de gedrukte *Mémoires*, zie hieronder voor de volledige titelbeschrijving.

De familie Vegilin van Claerbergen² was een adellijk geslacht en behoorde in de achttiende eeuw tot de politieke elite van Friesland. Binnen andere, in status vergelijkbare families zijn vaak reeksen van familieportretten overgeleverd, maar bij de familie Vegilin van Claerbergen ontbreken deze. Portretten dienden niet alleen om de herinnering aan ouders of andere geliefden vast te houden. Ze dienden ook ter bevestiging van het familiebesef, met uitstraling van de maatschappelijke positie. Het vermoeden bestaat dat in het geval van de familie Vegilin van Claerbergen alle vroege portretten zijn ondergedoken via zijtakken.³ De oudste nu bekende familieportretten stammen uit het begin van de negentiende eeuw. Maar anderzijds is het ook heel goed mogelijk dat er nauwelijks portretten vervaardigd zijn. Van vader Johan Vegilin van Claerbergen (1690-1773), lange tijd de *pater familias*, en van diens broers is bekend dat zij golden als regenten met een opmerkelijk sobere levensstijl en een ingetogen levenshouding, reden waarom zij bij de lokale bevolking zeer gewaardeerd werden. Het ontbreken van portretten, verondersteld dat dit een bewust beleid was, past dan bij het *low profile* dat deze familie bewust uitdroeg.

Het bewaard gebleven dagboek van Hessel Vegilin van Claerbergen ademt een vergelijkbare ingetogenheid. Na een aantal wilde jaren als adolescent en na een mislukte studie rechten in Leiden wordt Hessel streng aangepakt door zijn vader en komt hij tot inkeer. Natuurlijk, het vlees is zwak en er zijn momenten dat hij weer terugvalt, maar uiteindelijk pakt hij de loopbaan op zoals het lot en de familie hem die voorbeschikt hebben, met passende ingetogenheid en met het nodige verantwoordelijkheidsbesef. Binnen een quasi-dynastieke opvolging wordt ook Hessel grietman. Deze functie neemt hij, getuige zijn dagboek, met ernst en plichtsbesef op zich.

Het dagboek van Hessel Vegilin van Claerbergen is het door hem zelf nagelaten zelfportret. In deze bijdrage is het mijn bedoeling om deze edelman en zijn dagboek nader te introduceren. De volgende paragraaf gaat nader in op dit egodocument zoals het ons overgeleverd is. Vervolgens belicht ik de drie redenen waarom ik meen dat de uitgave van dit handschrift van belang is: een politiek, een sociaal-cultureel en een individueel-biografisch belang. Elk van deze aspecten wordt in een afzonderlijke paragraaf toegelicht, waarbij de onmiddellijk erop volgende paragraaf een illustratie ervan biedt met behulp van een door Hessel opgevoerde hoofdpersoon.

De aard van de *Mémoires*

Vanaf februari 1746 tot aan juni 1749 houdt Hessel Vegilin van Claerbergen een uitgebreid dagboek bij, door hemzelf in de aanhef aangeduid als 'l'histoire de ma vie' en verderop als 'memoires'.⁴ Een echte titel of titelpagina heeft het niet meegekregen. In de literatuur wordt het handschrift aangeduid als *Mémoires*. Een integrale uitgave ervan is onlangs bezorgd: Hessel Vegilin van Claerbergen, *Mémoires. Texte établi et annoté par Jacob van Sluis avec la collaboration de Gerrit van der Meer* (Leeuwarden: Fryske Akademy, 2004).

² De familie schrijft in de jongste generaties 'Vegelin', met een letter-e op de vierde positie. Maar gedurende de achttiende eeuw was de schrijfwijze consequent 'Vegilin'.

³ A. Sterringa, 'Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693), secretaris, raad en hofmeester aan het Friese stadhouderlijke hof', *De zeventiende eeuw*, XX (2004) 27-37, i.h.b. 37.

⁴ Hessel gebruikte zeer weinig accenten in zijn Franse tekst.

Enkele malen wendt Hessel zich enkele malen rechtstreeks tot de lezer: ‘cher lecteur’ – maar het is zeer de vraag of hij het werkelijk aan derden heeft willen laten lezen. Waarom hij ermee begonnen is blijft onduidelijk, ook voor hemzelf, getuige de ope-ningszinnen:

‘Ik weet niet hoe ik er toe kom om de geschiedenis van mijn leven te willen schrij-ven, behalve dan wellicht een soort voorgevoel dat het vol vreemde avonturen zal zijn, als de Almachtige mij vergunt onder de levenden te blijven, want wat ik tot heden beleefd heb is zo buitengewoon en afwisselend, dat ik werkelijk vrees, dat dit slechts een vage afspiegeling is van het toekomstig beeld. Moge de Almachtige God in wiens handen ik mij overgeef, mij voor onheil bewaren.’[37]

En even verderop: ‘[...] misschien zal het tot nut kunnen zijn van mijn nabestaanden of van mijn afstammelingen’. In het begin, zeker wanneer Hessel terugblijkt op zijn jeugd en studiejaren, ligt de nadruk op de zelfbespiegeling. Naarmate Hessel zijn plaats in het politieke bestel weet te vinden, verkrijgen de *Memoires* de functie van notitieboek, waarin gebeurtenissen ter memorie worden vastgelegd. Echter, bij de beschrijving van de vrijages en de verlovingstijd is er weer veel ruimte voor zelfbespiegeling. Een uitgesproken doel voor het op schrift stellen, anders dan voor privé-gebruik, kennen de *Memoires* dus niet.

Aan het feitelijke dagboek gaat een autobiografische terugblik vooraf. Dit gedeelte [37-48] wordt afgesloten met de kenschets ‘Fin des ingredients de l’histoire’, waarna het dagboek zelf wordt ingeleid met de opmerking ‘L’histoire meme commence’. Vanaf dat punt wordt in de marge steeds nauwkeurig de datum vermeld en het lijkt erop dat Hessel vanaf februari 1746 consequent en met een hoge frequentie zijn dagboek heeft bijgehouden.

In de achteraf geschreven inleiding⁵ blik Hessel uitermate kort terug op zijn vroege jeugd. Het is voor hem geen gelukkige periode, want hij mist zijn jong overleden moeder en hij beklagt zich over de ‘slechte gewoonte van dit land [...] waardoor men knechten tot opvoeders van hun kinderen aanstelt’.[37] Echter, over zijn studiejaren schrijft Hessel veel uitgebreider en met navoelbaar genoegen. Begeleid door een gou-verneur, Allamand genaamd, laat hij zich in september 1740 inschrijven in de matrikel van de Leidse universiteit,⁶ maar Hessel bekent wat zijn insteek was: ‘Zodra ik er was verbrak ik de ketenen van slavernij, ik bespote mijn gouverneur, verkwiste ont-zettend veel geld en gaf me hals over kop over aan uitpattingen en enorme buitensporigheden’.[38] Over het studieprogramma, over de docenten en over studieresultaten vernemen we dan ook niets. Zelfs een studierichting vermeldt Hessel niet; de matrikel meldt dat Hessel zich liet inschrijven voor de studie rechten, zoals gebruikelijk was voor een telg uit een regentenfamilie. Bijna drie jaar duurt dit feest, zonder dat Hessel

5 Zie over dit eerste gedeelte van de *Mémoires*: J. van Sluis, ‘De student, de gouverneur en de vader: over de jeugd en jeugdzonden van Hessel Vegilin van Claerbergen (1722-1750)’, *De Vrije Fries*, LXXV (1995) 79-103. Dit artikel heeft twee hinderlijke drukfouten: het geboortjaar in de titel moet 1723 zijn, en Mr. J.H. Goslings-Lysen is niet in 1945 overleden, maar op 12 mei 1940.

6 *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV. Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula* (’s-Gravenhage, 1875) k. 982.

erover in details treedt. Uit een andere bron, de bewaard gebleven briefwisseling van de gouverneur met vader Johan, vernemen we nog enige informatie over Hessels levenswandel, waarbij de gouverneur door het standsverschil gedwongen uiterst omzichtig moet zien te verwoorden dat de prestaties benedenmaats zijn.⁷ Het zal dan ook wel enige tijd geduurd hebben voordat Johan de ernst van de situatie duidelijk werd. De afsluiting van deze studieperiode is niet een gebruikelijke studiereis langs universiteiten en geleerden in binnen- en buitenland, de *grand tour*, maar een door Hessel zelfverkozen vlucht in een romantische opwelling om mee te strijden aan het front van de pas uitgebroken Oostenrijkse successieoorlog. Opmerkelijk is hoe Hessel juist de mislukking van dit avontuur beschrijft, bijna hilarisch en met zelfspot. Hij gaat gekleed met een blauwe jas, rood gevoerd, met een rood vest en broek, met boven op zijn zwarte staartpruik een geborduurde hoed met een groene kokarde: ‘zodat ik leek op een jonge, ruwe officier gelijk twee druppels water’. Hij vertrekt in alle haast met een te krappe beurs, huurt een koets, beleeft onderweg in Nijmegen een dwaas avontuur om maar niet herkend te worden, en in Keulen volgt een opmerkelijke apotheose: zijn gouverneur is hem vooruitgesnel en weet hem daar op te vangen. De studie te Leiden wordt voortijdig afgebroken en Hessel wordt een periode thuis gehouden om tot bezinning te komen, hetgeen wonderbaarlijk genoeg inderdaad gebeurt. Zelf beschrijft Hessel het als een bekering, maar van een heuse religieuze bekering kan men niet spreken. Hoe dan ook, de ernst komt over hem en vanaf dat moment neemt het eigenlijke dagboek een aanvang. De verdere bijdragen zijn steeds gedateerd. Vanaf een beschouwend standpunt laat de inhoud zich vervolgens beschrijven als: hoe Hessel zich geleidelijk aan laat opnemen in het regentennetwerk rond zijn vader en ooms. Het beeld dat Hessel in zijn *Mémoires* van zijn vader Johan Vegelin van Claerbergen schetst is onderhevig aan ontwikkeling – zijn moeder had hij al op zevenjarige leeftijd verloren. Aanvankelijk schetst Hessel zijn vader als afstandelijk en kil, wellicht terecht, maar tussen alle strengheid en berispingen door zal de lezer enige lankmoedigheid en begrip herkennen. Geleidelijk echter, nadat Hessel het politieke toneel heeft betreden, wordt hij door Johan in vertrouwen genomen en van zijn kant ontstaat er bij Hessel bewondering voor de zakelijke en toch wel principiële wijze van politiek bedrijven van zijn vader.

Het nagelaten dagboek is bewaard gebleven in een afschrift van de hand van Johan, gelet op de overeenkomst van schrift met eigenhandig door Johan geschreven stukken. Vermoedelijk heeft Johan het origineel overgeschreven na de dood van Hessel, misschien vanuit allerlei losse vellen of boekjes en vanuit de overweging dat het zo, in deze gebonden vorm, gemakkelijker bewaard kon blijven.⁸

De inbreng van de vader geeft een dramatische element aan het geheel. Johan moet met tranen in de ogen het geheel hebben afgeschreven, met inbegrip van passages waarin zijn zoon hem bekritiseert. Juist dit laatste maakt het waarschijnlijk dat Johan het afschrift zonder grote correcties heeft vervaardigd. Onoplosbaar blijft de vraag of

7 Tresoar, Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum, Familiearchief (FA) Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 108 VII.

8 Tresoar, FA Van Sminia, inv.nr. 1944a. Het betreft een fraai gebonden foliant, waarvan de pagina's tot ongeveer halverwege zijn beschreven.

Johan wel het geheel heeft overgeschreven, met name gelet op het feit dat de *Mémoires* op een willekeurig moment afbreken. Zou Hessel meer hebben geschreven, dat Johan – om welke redenen dan ook – niet meer heeft kunnen afschrijven? Gelet op Hessels karakter, met zijn neiging tot overpeinzing en zelfreflectie, zou het heel goed mogelijk zijn geweest dat hij, in het besef van zijn slechte gezondheid en van het naderende einde, gestreefd zou hebben naar een vorm van een afronding. Immers, Hessel wendt zich een aantal malen rechtstreeks tot de lezer en een zekere literaire intentie kan hem niet ontzegd worden. Maar misschien heeft Hessel niet meer geschreven dan er via het afschrift van Johan is overgeleverd; misschien verslechterde zijn altijd al zwakke gezondheid vrij plotseling, of zakte Hessel de moed in de schoenen. In dat geval heeft Hessel het hem eerder zo dierbare dagboek vrij abrupt losgelaten, hetgeen niet zo waarschijnlijk is. Want in de bundel met nagelaten gedichten van Hessel is nog aanwezig een gedicht dat hij op zijn sterfbed heeft geschreven.⁹ Hoe dan ook, het nu overgeleverde dagboek breekt *in media res* af, op 6 juni 1749 en midden in een zin, ruim een jaar voor Hessels overlijden op 12 juli 1750. Alles overwegend vermoed ik dat Johan het afschrijven voortijdig heeft gestaakt en dat het vervolg van de tekst met het origineel verloren is gegaan.

Hessel schreef zijn *Mémoires* in het Frans, hetgeen in die tijd gebruikelijk was voor de hogere sociale lagen.¹⁰ Hij leerde deze taal ‘bij de befaamde Miron in Den Haag’, maar het verblijf daar was hem niet aangenaam: ‘Een voorgewende zwaarmoedigheid redde me uit dit huis, waar ik werkelijk veel geleden heb in de twee-en-een-half jaar dat ik er woonde.’[38] Zijn beheersing van de Franse taal is redelijk goed. Het betoog is levendig, zonder al te moeilijke zinsconstructies. Overigens, van Hessels hand zijn ook een aantal gedichten bewaard gebleven, zowel in druk als in handschrift, waarbij hij zich steeds van de Nederlandse taal bediende. Frans was blijkbaar niet de taal van zijn hart.

Politiek en familiebeleid

Binnen het politieke bestel in de provincie Friesland ten tijde van de Republiek, gedragen door een elite van regenten voor het merendeel van adellijke komaf, voltrok zich een proces van concentratie van macht. In de grietenijen op het platteland was het stemrecht verbonden aan grondbezit. Grietmannen en hun families wisten hun positie te versterken door op doordachte wijze stemhebbende gronden te kopen. Welgekozen huwelijken konden de machtspositie nog verder versterken. Het streven was om aldus de grietenij te monopoliseren en zich zo te verzekeren van belangrijke ambten, het grietmanschap uiteraard voorop. Het verdere gevolg was dat over de provincie zich een proces van voortgaande oligarchievorming voltrok: de macht kwam steeds meer in handen van een kleiner wordende kring van regenten, die de eigen familiepositie daarbij ook steeds meer wist te stabiliseren. Tot hen behoorde ook de familie Vegilin van Claerbergen.

⁹ ‘Des auteurs laetste vaers op syn sterfbet’: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 150.

¹⁰ Zie: W. Frijhoff, ‘Verfransing? Franse taal en Nederlandse cultuur tot in de revolutietijd’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CIV (1989) 592-609.

Herema State op de Jouwer. Tekening van J. Gardenier Visscher en J. Bulthuis (*J.J. Kalma, Friesche vaderlandsche gezichten, Leeuwarden, 1968*)

Stamvader Philip Ernst Vegilin van Claerbergen (1613-1693) was een edelman afkomstig uit de Palts in Duitsland, die berooid de Dertigjarige Oorlog was ontvlucht en die uiteindelijk het bracht tot raad en secretaris van de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau.¹¹ Hij huwde met een telg van de zeer rijke familie Van Sminia, tot profijt van beide families, die nu aanzien en vermogen aan elkaar koppelden.¹² Zoon Hessel (1655-1715), de gelijknamige grootvader van ‘onze’ hoofdpersoon, wist via zijn huwelijk en het stemhebbend grondbezit van de schoonfamilie een meerderheidsbelang in de grietenij Haskerland te verwerven. Grootvader Hessel kreeg vier zonen die de volwassen leeftijd bereikten. De oudste, Philip Frederik (1685-1738), volgde zijn vader op als grietman van Haskerland, in welke functie hij na zijn dood opgevolgd werd door zijn broer Assuerus (1687-1771). De derde zoon, Johan (1690-1773), was grietman van Doniawerstal en de vader van onze student Hessel. De vierde zoon van Hessel sr. ten slotte, Nehemia (1691-1739), was raadsheer in het Hof van Brabant te Den Haag. Uit deze familiegeschiedenis blijkt hoezeer de familie Vegilin van Claerbergen zich ten tijde van deze *Memoires* een plaats had verworven binnen de kring van Friese regenten, met de gebroeders Assuerus en Johan als grietmannen van respectievelijk Haskerland en Doniawerstal.

Sommige regentenfamilies behoorden tot de verliezers. Zo bijvoorbeeld de familie Van

¹¹ Sterringa, ‘Philip Ernst Vegilin van Claerbergen’, *passim*.

¹² H. Spanninga, ‘Kapitaal en fortuin: Hessel van Sminia (1588-1677) en de opkomst van zijn familie’, *De Vrije Fries*, LXXXI (2001) 9-52. Voor de verdere familiegeschiedenis, zie: H. Spanninga, ‘Herema State en de familie Vegilin van Claerbergen’, in: K.F. Gildemacher, L.G. Jansma en H. Spanninga, ed., *Haskerlân. In tal bydragen ta de skiednis* (Leeuwarden, 1990) 143-214.

Beyma, die te laat in de achttiende eeuw en uiteindelijk tevergeefs, met een dergelijke familiepolitiek op het hoogste niveau begon.¹³ Maar de familie Vegilin van Claerbergen, hoewel van oorsprong niet van Friese komaf, was wel succesvol. Zij was, anders dan de familie Van Beyma, reeds in de zeventiende eeuw tot de hoogste ambten doorgedrongen en kon daarom mede profiteren van het proces van toenemende oligarchie tijdens de achttiende eeuw.

Voor Hessel junior, onwetend van dergelijke historische beschouwingen achteraf, is het politieke bestel waarin hij zijn intrede doet vanzelfsprekend. Ideologische reflectie is hem al niet gegeven – daarvoor had hij zijn studietijd niet benut. Het bestel is goed en de wetten dienen gerespecteerd te worden. Sommige met name genoemde regenten maken echter misbruik van hun positie en in zoverre is de kritiek van de Doelisten en het volk terecht. Want juist in de door Hessel beschreven jaren is het politiek zeer onrustig.

In mei 1748, na jaren van economische malaise, braken op diverse plaatsen in de provincie onlusten uit, uitlopend op wat nu het Pachtersoproer genoemd wordt.¹⁴ Aanleiding vormde ontevredenheid met hoge belastingen op eerste levensbehoeften en op de wijze hoe deze geïnd werden: de overheid had de inning verpacht aan particulieren. De volkswoede richtte zich allereerst op deze pachters, maar ook op de regenten. In de gehele provincie, in elke grietenij en in alle steden, werden vervolgens gecommiteerden naar de Statenvergadering te Leeuwarden afgevaardigd, die onder de dreiging van een volksopstand belangrijke concessies wisten af te dwingen. Deze afgevaardigden werden Doelisten genoemd omdat ze vergaderden in de Doelen, de oefenplaats van de Leeuwarder schutterij, niet ver van het Landschapshuis. In het najaar volgden onderhandelingen tussen Staten en Doelisten, waarbij regelmatig commissies en gezanten naar Den Haag werden gezonden om de eigen standpunten bij de stadhouder te bepleiten. Ook Hessel was afgevaardigd voor zo'n Statencommissie: hij beschrijft vooral het lange wachten, veroorzaakt door de zwakke gezondheid van de prins en de toeloop van talrijke dergelijke commissies uit het gehele land, en hij geeft bijgevolg ook een indruk van de sociale kringen rond het stadhouderlijk Hof in Den Haag.

Hessel beschrijft de gebeurtenissen van dag tot dag: nuchter, zonder overmatige rancune of irritatie jegens de opstandelingen, maar ook zonder veel begrip of sympathie voor hun verlangens. Voorop staat dat de rechtsorde niet verbroken mag worden. Met afgrijzen beschrijft hij hoe het huis van zijn oom aan moederszijde Horatius Hiddema van Knijff, grietman van Ferwerderadeel, door de opstandelingen geplunderd wordt; de daders van dergelijke wandaden dienen streng gestraft te worden. Het verloop van de onderhandelingen tussen Staten en Doelisten volgt hij belangstellend zonder in detail te treden en dus ook zonder er inhoudelijk commentaar op te geven. Het Reglement Reformatoir, dat in december 1748 door de stadhouder wordt afgekondigd,

¹³ H. Spanninga, 'Beginsel en belang bij C.L. van Beyma', in: W. Bergsma, e.a., ed., *For uwz lân, wyv en bern: De Patriottentijd in Friesland* (Leeuwarden, 1987) 17-42 en 195-198.

¹⁴ Voor de politieke troebelen van het jaar 1748, zie: H. Spanninga, 'Willem IV en de Doelistenbeweging in Friesland', in: J.J. Huizinga, ed., *Van Leeuwarden naar Den Haag. Rond de verplaatsing van het stadhouderlijk hof in 1747* (Franeker, 1997) 97-122; Y. Kuiper, 'Doopsgezinden in Harlingen en het Pachtersoproer van 1748', *Doopsgezinde bijdragen*, nieuwe reeks, XXIV (1998) 185-204.

digd, blijft opmerkelijk genoeg buiten het vizier van Hessel. Alles wat hij van de politiek beschrijft is vooral gericht op de feitelijk gegroeide situatie, zonder veel ideologische overpeinzingen en met veel aandacht voor de persoonlijkheden van de toonaangevende regenten. Politiek valt voor hem in hoge mate samen met de sociale klasse waarin hij zich beweegt.

Het is deze context die maakt dat Hessel het belang van een juiste huwelijkspartner onderschrijft. Wanneer zich Willem van Alberda als ‘galant’ voor zijn zuster Catharina Johanna (1726-1762) aandient en deze hem gebruikt om vriendschappelijke contacten met de beminde en haar familie te bewerken, dan reageert Hessel uiteindelijk terughoudend. Hij heeft zijn aarzelingen ‘met geheel zijn hart’ jegens deze ‘vreemde-ling’, juist met het oog op de beide grietenijen: de familie Alberda, weliswaar van aanzien en machtig in de Ommelanden van de provincie Groningen,¹⁵ draagt niet bij aan de versterking van de eigen machtspositie, heeft wellicht een andere visie op het politieke spel in Friesland, kortom, deze mogelijk toekomstige ‘buurman’ in de beide aan elkaar grenzende grietenijen waar de familie Vegilin van Claerbergen het politieke monopolie bezat (te weten Haskerland en Doniawerstal) zou wel eens niet van ‘dezelfde opvattingen’ kunnen zijn.[50, 51] Zuslief wijst deze vrijer uiteindelijk de deur, ongetwijfeld met volle instemming van vader en broer. Een aardige aanvulling op deze affaire biedt het brievenboek van Hessel, bewaard in het familiearchief Vegilin van Claerbergen, met daarin een minuut van een brief aan Onno Tamminga van Alberda, waarin Hessel zich tegenover deze broer van de ‘galant’ over de ‘quaden uitslag sijner zaken alhier’ verontschuldigt.¹⁶

Op deze wijze blijken persoonlijke en sociale contacten te functioneren binnen het kader van het familiebelang én het politieke bestel. De scholing die Hessel ondergaat alvorens zijn oom Assuerus aan hem het grietmanschap van Haskerland overdraagt, is de leerschool van de ervaring en niet die van de theorie of de universiteit. Langzaam betreft zijn vader hem in de politieke beslommingen. Nadat Hessel er gestaag blijk van geeft de politieke verantwoordelijkheden serieus te nemen en wanneer hij uiteindelijk eigener beweging met de juiste huwelijkskandidaat aankomt (zie hieronder), dan is hij voor zijn meesterproef geslaagd en vanaf dat moment kunnen Johan en Assuerus hem het toebeschikte ambt daadwerkelijk toevertrouwen. Zonder dat de auteur het zelf schijnt te beseffen, getuigen de *Mémoires* ervan hoe Hessel *in politicis* gegroeid is.

De vader

Op een vergelijkbare wijze was vader Johan in de politiek gerold. Zijn persoonlijkheid en ambities maakten echter dat hij anders dan zijn zoon later zijn carrière actief in eigen hand nam.

Omdat zijn oudste broer grietman van Haskerland werd, moest Johan Vegilin van Claerbergen op een andere wijze zijn plaats in de Friese politieke elite zien te veroveren. Aanvankelijk was hij raadsheer in het Hof van Friesland, maar door een uitgele-

¹⁵ Vgl. H. Feenstra, *Adel in de Ommelanden: Hoofdelingen, jonkers en eigenerfders van de late Middeleeuwen tot de negentiende eeuw* (Groningen, 1988).

¹⁶ Minuut van een brief, gedateerd 10 mei 1747, Tresoar, FA Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen, inv.nr. 140.

zen huwelijk wist hij de hoger geachte functie van grietman te bemachtigen. Op 29 maart 1722 huwde hij Cecilia Ibella van Burum (1703-1731), dochter van Allard van Burum, grietman van Doniawerstal, en Alexandrina Eleonora van Plettenberg. Allard van Burum (1678-1729) had in Ferwerderadeel zoveel invloed verworven, dat hij tijdens de aanloop van het huwelijk daar grietman werd, en aan zijn schoonzoon zijn belang in de grietenij Doniawerstal overmaakte voor de prijs van 43.337 caroliguldens. De helft van dit bedrag kon worden verworven door de overdracht van Johans ambt als raadsheer.¹⁷ Over zijn aanstaande huwelijk deed Johan aan zijn broer Philip Frederik de volgende mededeling, geschreven in de schuit van Leeuwarden naar Ferwerd:

‘Als alles wel is, sal A[llard] v. B[urum] over 14 a sestien dagen grietman van Ferwerderadeel en ik van Doniawerstal sijn. Ende daer te boven is Cieltje mijn bruid. ’t Is mij nae mijn sin en sij heeft het gerief om van Langweer niet te behoeven te scheijden. Wonderlijke saeken gebeuren er heden ten daege, wat dunkt uw, moet deze schielijkheit mijn hoofd niet vol muisenesten maken?’¹⁸

Een huwelijk niet alleen uit genegenheid, maar ook uit politieke overwegingen dus, zoals ook Hessel in zijn *Mémoires* erkende:

‘Mijn vader was een edelman; mijn moeder was niet van zo hoge geboorte, maar de deugdzaamheid en zedigheit van mijn lieve moeder vergoedden wat haar aan afkomst ontbrak. Mijn vader had haar uit genegenheid, maar tevens uit politieke overwegingen gehuwd, om in regeringsambten te kunnen komen, wat hem zeer goed gelukt is, want door zijn huwelijk kreeg hij door overdracht het grietmansambt van mijn grootvader aan moederszijde.’[37]

Op 3 februari 1722, bijna twee maanden voor de voltrekking van het huwelijk, vond de overdracht van het grietmanschap van Doniawerstal plaats. Johan en zijn jonge bruid vestigden zich te Langweer, hoofdplaats van deze grietenij.

Binnen de aangrenzende grietenij Haskerland met hoofdplaats Joure behield Johan grote invloed, via overleg met de zittende grietman – achtereenvolgens zijn broers, zoon en schoonzoon – en via eigen bezittingen. Dat hij een bestuurder met visie was bleek uit zijn pleidooi voor maatregelen tegen de kwalijke gevolgen van het veenafgraven, op schrift gesteld en uitgegeven als *Vertoog over de veengraveryen* (1766); bij testament verbood hij het vergraven van de door hem nagelaten veengronden.¹⁹ Ten tijde van het pachtersoproer in 1748, toen vele regenten het onder het volksoproer Spaans benauwd kregen, genoten de grietmannen Johan en Assuerus bij het volk groot aanzien vanwege hun eerlijkheid, hun bereidheid tot hervorming en hun prinsgezindheid. De buitenwacht kon toen niet weten dat Johan in de beslotenheid van zijn *Dagverhaal*

¹⁷ Spanninga, ‘Herema State’, 169.

¹⁸ Geciteerd door J.H. Goslings Lysen in ‘Uit het dagboek van Hessel Vegelin van Claerbergen’, *Leeuwarder nieuwsblad*, 20 april 1940. De originele brief heb ik helaas niet kunnen achterhalen.

¹⁹ Spanninga, ‘Herema State’, 179, en in dezelfde bundel: H. Spanninga, ‘Skiednis fan Haskerlân oant likernôch 1800’, 20-21.

over zulke zaken zich terughoudend opstelde.²⁰ Ook Hessel heeft toen de genegenheid van het volk ondervonden: onderweg in een trekschuit naar Franeker wordt hij herkend, maar in de discussie op de vraag of hij een van die profiterende regenten was wordt hij door de omstanders prompt vrijgepleit ‘als een redelijke jongeman, uit een vaderlandslievende familie’.[124]

Na zijn overlijden werd Johans kleinzoon Frans Julius Johan van Eysinga de nieuwe grietman van Doniawerstal, terwijl vele bezittingen in Haskerland uiteindelijk toekwamen aan neef Pieter Benjamin Vegilin van Claerbergen. Met deze testamentaire constructie wist Johan te bewerken dat het grietmanschap van Haskerland op termijn weer vervuld zou worden door telgen van de familie Vegilin van Claerbergen.²¹

De levensstijl

De *Mémoires* hebben voor de auteur mogelijk gediend als geheugensteun en als middel om de eigen politieke positie te formuleren. Zeker gedurende de revolutionaire maanden van 1748 kon een verslaggeving van gebeurtenissen van nut zijn om het overzicht op het geheel te behouden. Meer nog dan bij Hessels *Mémoires* is dit van toepassing op het *Dagverhaal* van vader Johan, dat parallel dezelfde gebeurtenissen beschrijft.²² Maar wat Johan heeft genoteerd is niet meer dan een feitelijk relaas van het politiek turbulente jaar 1748. Het dagboek van Hessel is veel breder, omdat het een inkijk geeft in het dagelijks leven en de weerslag vormt van persoonlijke mijmeringen.

Het is zeer de vraag of die bredere opzet bewust bedoeld is door Hessel. Vanzelfsprekend is het niet, getuige de beperkte opzet van het *Dagverhaal* van Johan. Bij het merendeel van de bewaard gebleven egodocumenten uit het achttiende-eeuwse Friesland gaat het om opsomming van feiten die de auteur memorabel achtte, conform de werkwijze van vader Johan. Bij zoon Hessel echter verkrijgen we tevens een directe inkijk in het dagelijkse leven en in de eigen zieleroerselen.

Het is niet zo dat Hessel in zijn *Mémoires* een expliciet verslag geeft van het dagelijkse leven dat hij voert. De dagelijkse sleur blijft onbesproken. Op dagen dat er niets buitengewoons gebeurt wordt er ook niets vermeld. Zulke dagen zijn voor de auteur zelf vanzelfsprekend en niet memorabel, al zal de lezer vanuit de onoverbrugbare afstand van eeuwen zich afvragen hoe dat dagelijkse leven van vroege morgen tot late avond er uit heeft gezien. Dagelijkse rituelen als lichaamsverzorging, huishoudelijke handelingen en persoonlijke sleur en gewoontes blijven volkomen buiten beeld. Maar wel zichtbaar wordt hoe Hessel pendelde tussen de woningen in Leeuwarden en Langweer en met wie hij contacten had, soms ook aangevuld met hoe hij de omgang met anderen heeft ervaren. Een beeld van het sociale verkeer van een jong edelman is zeker reconstrueerbaar.

De kringen waarin Hessel verkeerde vallen ruwweg uiteen in de volgende categorieën: adel en politieke elite, jonge adellijke dames, militairen, predikanten en andere

²⁰ H. Spanninga, ‘De regeringsvorm alhier is een van de beste soorte. Oer stimrjocht en regintebewâld yn Fryslân yn de 18de ieu’, *It beaken*, XLV (1983) 116-156, i.h.b. 135-138.

²¹ Spanninga, ‘Herema State’, 178-180, 183-184.

²² J. Vegelin van Claerbergen, *Een dagverhaal omtrent de troubelen van het jaar 1748. Bewerkt door G.H. van Borssum Waalkes en uitgegeven door F.J.J. van Eysinga* (Leeuwarden, [1899]).

beroepsgroepen. De eerste groep van adel en politieke elite is vanzelfsprekend voor iemand van hoge geboorte en voorbestemd om binnen deze sociale groep opgenomen te worden. Het is veel aardiger om te zien hoe ver deze groep reikt. Opvallend belangrijk zijn de familiebanden. De omgang met niet-gerelateerde adel is zakelijker en de omgang met niet-adellijke bestuurders is nog afstandelijker. Voorts is het opvallend hoe de heren en de dames in hun kielzog de relaties onderhouden via maaltijden, ‘diner’ en ‘souper’. Onderweg iemand opzoeken en dan aanschuiven aan tafel was blijkbaar een alledaags gebruik, zo anders voor ons in moderne tijden, voor wie een groot deel van het sociale leven zich in de avonduren en op afspraak afspeelt. Het gevolg moet geweest zijn dat zulke wederzijdse maaltijden zonder al te veel opsmuk konden plaatsvinden.

Op zon- en feestdagen waren er samenkomsten in grotere kring, waarbij verdere familie en allerlei dames aanwezig waren. In het verlengde daarvan lagen de ontmoetingen met leeftijdgenoten, waar Hessel kennis kon maken met huwbare freules. Ontmoetingen *tête-à-tête* waren blijkbaar ongebruikelijk en pas mogelijk toen Hessel al min of meer verloofd was met zijn achternicht Catharina – haar duidt hij steeds aan met de afkorting C., vrijwel zonder haar naam ooit voluit te schrijven. Overigens schrijft Hessel bijna nooit voornamen. Iedereen wordt aangeduid via de familienaam, via de familierelatie (neef, oom, en dergelijke), met een omschrijving (‘les frelles Burmania de Weijdum’), of naar functie of beroep.

Er is ook een levendige gang van militairen langs de dis. Uiteraard maakt de veelvuldige wisseling van standplaats dat deze persoonlijke contacten vaak incidenteel zijn. Globaal ontstaat er een beeld dat nabij gestationeerde officieren vanaf een bepaalde rang fatsoenshalve door de politieke elite in een soort van audiëntie ontvangen werden, ofwel dat er van hen verwacht werd dat ze een beleefdheidsbezoek brachten. Echter, in deze beroepsgroep kent Hessel enkele blijvende vriendschappen, die vaak weer samenvallen met de Friese sociaal-politieke elite, al dan niet versterkt via familierelaties, maar ook daarbuiten.

Vrienden zijn voor Hessel belangrijk. Wanneer hij in Franeker is zoekt hij stevast ‘mijn goede vriend Barbut’ op, over wiens identiteit ik echter niets heb kunnen achterhalen. Nabij Franeker woont ook Fortuin, een militair en leeftijdsgenoot. Veel ouder is kolonel Feye van Heemstra (1695?-1748), eveneens omschreven als ‘mijn goede vriend’ en wiens overlijden Hessel naar eigen zeggen zeer aangrijpt, resulterend in een rouwdicht.²³ Mensenschuw is Boelardus Augustinus van Boelens, die eveneens dichterlijke aspiraties had. Hessel zorgde voor een uitgave van diens onder pseudoniem geschreven *De winter, in drie zangen*,²⁴ terwijl hijzelf weer verrast werd met een in een druk uitgegeven huwelijksvers²⁵ – op de bruiloft zelf moest Boelens natuurlijk verstek laten gaan.[247] En dan zijn er nog de oude studievrienden uit Leiden, die tijdens

²³ ‘Lijk-Klagt op het afsterven van Jonk-Heer Feijo van Heemstra [...]’, in handschrift te Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 150.

²⁴ *De winter, in drie zangen*, door B. Bornius Alvaarsma, Frisius (s.l., s.a.); exemplaar in Tresoar, sign. 2677 TL.

²⁵ *Ter bruilofte van den hoog-wel-geboren heere Hessel Vegilin van Claerbergen, Grietman over Haskerland, &c. &c. en de hoog-wel-geboren jongkvrouwe Catharina Maria van Eysinga. Door den band des huwelyks verknogt op de Joure den 15den van Wiede-maand MDCCLXIX* (Leeuwarden, 1749). Exemplaren in Tresoar, sign. C 7763 IX resp. 3293 G BB; in handschrift FA Van Sminia, inv.nr. 2295.

Haagse missies opgezocht kunnen worden: Jacob Arent van Wassenaer met familie, Henri de Villates²⁶ en Hans Willem van Plettenberg. De laatste is eveneens van Friese komaf en is een telg uit een bevriende familie en hij vertoeft te Leiden eveneens onder de hoede van gouverneur Allamand. Met verscheidene vrienden bleef Hessel corresponderen.²⁷ Niet-adellijke studievrienden komen minder prominent in de *Mémoires* aan bod.²⁸ De omgang met de Zwitserse theologiestudent Frédéric Salomon Tavel was mogelijk via Allamand ontstaan, die eveneens van Zwitserse komaf was.²⁹ Overigens, ook onder de bezoekende officieren bevinden zich veel Zwitsers.

Een andere sociale laag die nog redelijk gemakkelijk gevisiteerd wordt is die der predikanten. In een dorp op de route onderweg kan een predikant voor de theevisite opgezocht worden, of treedt een predikant op als informant over de laatste gebeurtenissen aldaar. Met enkele leeftijdsgenoten (Couperus, Lemkes) lijkt de omgang iets amicaler te zijn; in lange gesprekken worden roddels uitgewisseld. Maar pas op, het standverschil dient gerespecteerd te worden. Als de plaatselijke predikant op pantoffels en in kamerjas verschijnt, gruwet Hessel van een dergelijke ‘familiarité’. Voorts worden de professoren van de Franeker Academie nog bezocht en ontvangen, de voormalige gouverneur Allamand uiteraard voorop, en voorts is er nog een warme relatie met de medicus Winter, die ook beroepshalve wordt geconsulteerd. De relatie met de befaamde hoogleraar theologie Venema, op dat moment toch de coryfee van de universiteit, is afstandelijker, wat wellicht iets zegt over Hessels persoonlijke geloofshouding (waarover hieronder meer).

Andere beroepsgroepen blijven buitenstaanders. Pachters, handwerkslieden, kooplui worden niet aan de etenstafel ontvangen en de omgang met hen blijft formeel en zakelijk. Voor een tussengroep, met bijvoorbeeld advocaten en hoge ambtenaren als de grietenijsecretaris, zal er waarschijnlijk bij gelegenheid ook wel een plaats aan de dis zijn bereid, maar slechts incidenteel. Op dit niveau van de sociale ladder neergedaald blijkt dat de personen vaak louter met hun functie worden aangeduid, en niet meer met hun eigennaam.

Enkele oudere tantes worden door Hessel nog wel in vertrouwen genomen, maar over het algemeen geldt dat de conversatie met dames weinig diepgang kent. Althans, Hessel neemt ons via zijn dagboek in vertrouwen dat hem bij tijd en wijle de lichtzinnigheid van de omgang met jongedames tegenstaat. Over zaken van politiek kan men blijkbaar niet met hen spreken. Overigens, in dit opzicht neemt hij prinses Anna, van wie inderdaad bekend is dat zij grote politieke invloed had, wel serieus.

De stadhouder is voor de familie Vegilin van Claerbergen en dus ook voor Hessel redelijk goed benaderbaar. Natuurlijk is er het standverschil en de ontmoetingen hebben

²⁶ Voor hem schreef Hessel een ‘Lofdicht’, opgenomen in zijn proefschrift *Dissertatio juridica inauguralis ad § 29. Instit. De actionibus* (Leiden, 1742) – een exemplaar is aanwezig in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

²⁷ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 67, met brieven van onder anderen Allamand, Boelens, Villates, Fortuin en Van Plettenberg.

²⁸ Ook voor medestudent Salomon Lynslager schreef Hessel een ‘Lofdicht’, opgenomen in diens proefschrift *Dissertatio philologico-juridica inauguralis, de prohibitis malis sacrificiis* (Leiden, 1741) – exemplaren zijn aanwezig in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam en in de Universiteitsbibliotheek Leiden. In de *Mémoires* wordt Lynslager echter niet genoemd.

²⁹ Opmerkelijk, deze Tavel begeleidde als gouverneur een jonge student Antonius Bentinck, toen die zich in 1747 als student aan de Leidse universiteit liet inschrijven: *Album studiosorum*, k. 1019.

de vorm van audiënties. Mede op voorspraak van Allamand wordt Hessel bij de prins aanbevolen, die hem op zijn beurt blijkt te waarderen. De uiteindelijke benoeming van Hessel tot grietman krijgt dan ook de volle instemming van de stadhouder.

De gouverneur

Het was in goede kringen gebruik om de opvoeding van de kinderen toe te vertrouwen aan een daartoe aangestelde gouverneur of, in het geval van meisjes, een gouvernante. Deze leermeester binnen het gezin was meer dan alleen een huisonderwijzer, zoals die vanuit de zeventiende eeuw bekend is. Diens taken toen waren geconcentreerd op kennisoverdracht, op onderwijs vanaf de basis tot en met zonodig de academie, wanneer de huisonderwijzer medestudent werd en aldus zijn pupil met bijlessen en als repetitor bijstond. De achttiende-eeuwse gouverneur kreeg echter een bredere, vormende taak: naast het onderwijs in talen en wetenschappen moest hij opvoeden tot welgemanierdheid en waken over het zedelijk gedrag. Ook nu gold dat deze taak zonodig aan de universiteit of tijdens een buitenlandse studiereis werd voortgezet, ingegeven natuurlijk door de ongerustheid van de ouders over het reilen en zeilen van hun kroost in den vreemde. De genoemde functieverandering bracht echter ook een verandering in de sociale positie met zich mee. De gouverneur nestelde zich nu boven het gewone personeel. De gemeenzaamheid met de heer des huizes sloot enerzijds een intieme omgang met het huispersoneel uit, terwijl anderzijds het standsverschil met de patroon nimmer overbrugd kon worden. Binnen deze eenzame tussenpositie rees er een ander delicaat probleem: de verhouding met de pupil. De taakverandering bracht met zich mee dat de formele relatie tussen huisonderwijzer en leerling zich wijzigde in een wederzijdse vertrouwenspositie tussen gouverneur en pupil. Hun relatie werd intiëmer, waarbij het gevaar niet denkbeeldig was dat de gouverneur het vertrouwen van de ouders schond, zeker wanneer het kind ouder en slimmer werd. Het was een complexe situatie waarin de gouverneur terecht kwam. Hij stond in een eenzame positie, halverwege tussen adel (of patriciaat) en huispersoneel in, en balancerend tussen ouders en kinderen; vertrouwen én distantie met alle huisgenoten maakten dat de marges smal waren. De gouverneur moest op eieren lopen.

Nog voor de eeuwwisseling raakte de gouverneur weer in diskrediet. Er ontstond kritiek op het opvoedingsideaal waarvoor de gouverneur stond. Dit vormingsideaal had er al toe geleid dat men koos voor buitenlanders, in plaats van de vaak Nederlandse huisonderwijzers: aanvankelijk Franse hugenoten, later Zwitsers of Duitsers. Maar geleidelijk groeide het besef dat dit ideaal te zeer geënt was op een Frans-aristocratische hofcultuur die niet strookte met het burgerlijke karakter van de Nederlandse samenleving. Met een groeiend 'vaderlands gevoel' naar het einde van de eeuw kwam als keerzijde een wantrouwen jegens buitenlandse invloeden. Bovendien rees het inzicht dat de opvoeding bovenal een taak van de ouders behoorde te zijn. De ouders namen de verantwoordelijkheid voor de vorming van het kind op zich, terwijl de kennisoverdracht uitbesteed werd aan een opleidingssysteem, dat juist in deze periode ingrijpend verbeterd werd. De gouvernante hield het langer vol dan haar mannelijke collega, wellicht mede omdat het reguliere onderwijssysteem toch al niet voor meisjes bestemd was, waarbij haar taak zich weer wijzigde tot kinderoppas voor de jongsten en tot gezelschapsdame voor de oudere dochters.

Terug naar de jaren van Hessel, toen dit gouverneurschap nog in vol aanzien stond. Wanneer de pupil aan een universiteit ging studeren werd de taak van de gouverneur – in het Latijn als *praefectus* of als *praeceptor* aangeduid – er niet eenvoudiger op. Nu moest hij ook het dagelijks leven organiseren, inclusief de kost, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. De volledige regie over het studieprogramma moest hij nu prijsgeven en hem resteerde slechts het begeleiden bij het academisch studieprogramma, met de nodige bijscholing. Hij was gezelschapsheer, maar ook mentor voor zijn pupil, om die te introduceren in het mondaine leven van de grote stad. Nog meer dan voorheen was de gouverneur de vertrouwensman, niet alleen voor zijn pupil, maar vooral voor zijn opdrachtgevers. Gemakkelijk werd hij gemengeld tussen enerzijds loyaliteit met zijn opdrachtgevers die hem betaalden, en anderzijds solidariteit met zijn kamer- en studiegenoot met wie hij immers dagelijks omging. Alles hing natuurlijk af van de houding jegens de hem toevertrouwde pupil: speelde hij teveel de welwijze vader dan riskeerde hij een plaatsvervangend generatieconflict, maar als hij zich op sleeptouw liet nemen dan verspeelde hij onvermijdelijk zijn faam en gezag. De functie had echter ook zeer aantrekkelijke kanten. De gouverneur kon zelf een studie volgen, alle levenskosten declareren en nog verdienen ook. En in dit geval waren de verdiensten zeker profijtelijk: achthonderd gulden jaarlijks was er bij vader Johan bedongen.³⁰ Bovendien, een langdurige en intensieve studie maakte dat deze werkstudent de aandacht van zijn professoren op zich kon vestigen. En al even bevorderlijk voor het eigen netwerk: hij geraakte in gegoede kringen, want alleen de elite kon zich dergelijk personeel veroorloven.

De gouverneur die Hessel zo kundig bijstond was Jean Nicholas Sébastien Allamand (1713-1787), zoals zo veel gouverneurs uit die tijd van Zwitserse afkomst.³¹ Allamand combineerde deze taak met een eigen verdere studie in Leiden. Hij had al eerder in Leiden gestudeerd, onder anderen bij de befaamde wis- en natuurkundige

Jean Nicholas Sébastien Allamand (*aquatint*;
foto *Iconografisch Bureau, Den Haag*)

³⁰ Van Sluis, 'De student', 85.

³¹ Voor Allamand, zie het door C. de Pater geschreven lemma over hem, met de daar genoemde verdere literatuur, in: W. van Bunge, e.a., ed., *Dictionary of seventeenth and eighteenth-century Dutch philosophers* (Bristol, 2003) 5-6.

W.J. 's Gravesande. In die periode was hij aangesteld geweest als gouverneur van de beide zonen van zijn leermeester, die beiden echter al snel overleden. Allamand was ambitieus. Zijn verdere studie stond duidelijk in het teken van een wetenschappelijke loopbaan en via 's Gravesande had hij een netwerk weten op te bouwen dat reikte tot in de hoogste kringen, tot aan graaf Bentinck en prins Willem IV toe. In dit perspectief paste ook de taakvervulling van gouverneur over deze jonge Friese edelman, waar bij Allamand zijn eigen studieplan kon vervullen naast een inkomensbron. Aanvankelijk stond Hessel afstandelijk tegenover deze plaatsvervangende vaderfiguur, maar uiteindelijk – al vrij snel na afloop van de studietijd te Leiden – wist Allamand hem toch voor zich in te nemen en dan verdiept hun relatie zich.

Door middel van een tamelijk frequente briefwisseling heeft Allamand tijdens de studieperiode vader Johan regelmatig op de hoogte gehouden.³² Aanvankelijk is de door hem gebezigde toon erg omfloerst: het was niet eenvoudig om tegen de jonker te zeggen dat zoonlief ronduit lui was en de bloemetjes volop buiten zette. En van zijn kant speelde ook Hessel zijn spel:

‘Wellicht zult u, waarde lezer, verbaasd zijn over het feit dat mijn gouverneur me zoveel vrijheid liet. Maar hij moest wel. Als hij mij niet wilde laten gaan, zette ik zo’n driftkop op dat hij blij was er met de schrik af te komen door me alsnog toestemming tot uitgaan te geven.’[39]

Uiteindelijk heeft Allamand zijn taak uitmuntend weten te verrichten, met als meesterproef de onderschepping van Hessels dwaze vlucht te Keulen. Zijn functie kwam tot een voortijdig einde, maar het leverde hem ongetwijfeld veel credit op. Was het vanwege de goede connecties die hij middels vader Johan in de Friese regentenkring had weten op te bouwen, dat hij in 1747 benoemd werd tot hoogleraar wijsbegeerte aan de Academie te Franeker? Hessel zoekt hem daar regelmatig op en een warme band van vriendschap ontstaat. Herhaaldelijk is Allamand ziek, éénmaal zelfs zo ernstig dat Hessel vreest deze voor hem zo belangrijke tussenpersoon met zijn vader te verliezen. De voormalige gouverneur was inmiddels een intimus geworden. De overgang van Allamand in 1749 van hoogleraar te Franeker naar de universiteit te Leiden zal Hessel betreurd hebben, maar valt vrijwel buiten de geboekstaafde periode van de *Mémoires*.

Hessels persoonlijkheid

Uit de voorafgaande paragrafen, over het politieke en het sociaal-culturele belang van deze *Mémoires*, blijkt reeds dat de auteur zichzelf ook blootgeeft. Het dagboek heeft voor Hessel ook min of meer gediend om zijn eigen gedachten te formuleren en om met zichzelf in het gerede te komen. Zulke overpeinzingen kunnen bij allerlei zaken naar voren komen. Bijvoorbeeld in het kielzog van een karakterbeschrijving van een mederegent, of wanneer hij geïrriteerd raakt over de traagheid van besluitvorming. Tot een chronologisch relaas van feitelijke gebeurtenissen, zoals zijn vader dat doet in diens *Dagverhaal*, heeft Hessel zich duidelijk niet willen of kunnen beperken.

³² Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 108 VII. Deze correspondentie beslaat de periode 1739-1767, dus tot ver na Hessels studiejaren.

Twee aspecten keren daarbij regelmatig terug: amoureuze perikelen en religieuze gevoelens. De eerste betreffen het gebruikelijke jongelingengedrag, tijdens zijn studententijd in Leiden en in de eerste periode daarna. Deze fase eindigt met een los-vaste relatie met een ‘maitresse’, angstvallig geheim gehouden, totdat zijn vader met het nodige misbaar resoluut ingrijpt. De identiteit van deze geliefde heb ik niet kunnen achterhalen, maar de indruk wordt wel gewekt dat zij van redelijke komaf is (hoewel niet ‘ebenbürtig’) en iets ouder. Het ingrijpen van zijn vader stemt Hessel weer eens tot wanhoop. Het overkomt hem toch al regelmatig dat hij tot wanhoop gedreven wordt en zulks leidt dan tot de aandoenlijkste passages in de *Mémoires*. Nog tegen het einde, wanneer het huwelijk met zijn geliefde Catharina min of meer geregeld is, reageert hij heftig op roddels. Bij tijd en wijle schrijft Hessel dan ook onverbloemd wat zijn hart hem ingeeft.

Zeer persoonlijk zijn tevens de religieuze gevoelens. Na de wilde periode van zijn studentikoze jaren komt er een vroom getinte ernst over Hessel, maar van een plotselinge religieuze bekering kan men niet spreken. Daarvoor blijft de relatie met God toch te onpersoonlijk en te afstandelijk, met aanspreektitels als de goede God (‘le bon Dieu’), Allerhoogste, Almachtige (‘Tout-Puissant’) en Schepper (‘mon Createur’); een enkele keer komt er een meer persoonlijk Heer der Heerscharen (‘Seigneur des Seigneurs’) of hemelse Vader (‘Pere Celeste’). De leiding van de Heilige Geest of de tussenkomst van Jezus Christus komt nauwelijks ter sprake. De gebeden zoals Hessel die beschrijft zijn belijdenissen van de eigen zwakte, zowel algemeen menselijk als de persoonlijke zonden, en het vragen om Gods welwillendheid en leiding. God is de alziende Vader en appelleert aan het geweten. Geregelde kerkgang in de bevoorrechte Gereformeerde Kerk past hierbij, evenals een goede omgang met de predikanten. Dissidente geloofsstromingen blijven buiten beeld; alleen komen de doopsgezinden soms ter sprake.

In dit verband is er een opmerkelijk feit. Hessel spreekt van een commentaar op de klassiek-Griekse historieschrijver Polybius, dat hij onder het pseudoniem van Hecco Wielstra thoe Zwanenburg in druk laat verschijnen. Een exemplaar hiervan laat zich echter niet achterhalen.³³ Wel vond ik onder hetzelfde pseudoniem een *Redenwoering over de wanbegrippen der Roomsgesinden Ten opzichte van hunne onvergenogetheit met de tegenswoordige gesteltheit der Regeringsform*, vijftien pagina’s in octavodruk, verschenen te Leeuwarden in 1747.³⁴ Hierin wordt gesteld dat de rooms-katholieken reeds godsdienstvrijheid kennen en dat verdere politieke aanspraken hen niet passen. Maar over deze uitgave melden de *Mémoires* niets, en evenmin geeft Hessel uiting aan soortgelijke antipaapse gevoelens. Het is evenmin duidelijk of anderen, uit zijn vriendenkring bijvoorbeeld, zich eveneens van dit opmerkelijke pseudoniem hebben bediend.

Polybius is dus door Hessel gelezen en bestudeerd. Voorts worden er slechts enkele auteurs genoemd. Veel indruk heeft op hem gemaakt het boek van Hugo de Groot, *Sur la vérité de la religion chrétienne*, oorspronkelijk verschenen in 1627. Het is een

³³ Wel vond ik een handgeschreven versie, zonder vermelding van dit pseudoniem: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, ‘Verzamelde stukken’ (voorheen PBF 669 Hs).

³⁴ Tresoar, signatuur Pb 18296.

apologie van het christelijk geloof, maar vrij van een star dogmatisme. Hessel las het aan het einde van zijn studieperiode, dus toen hij langzaam tot inkeer kwam. Andere auteurs die genoemd worden, maar zonder dat duidelijk is in hoeverre Hessel ze werkelijk gelezen heeft, zijn: Confucius, over wie aan tafel gediscussieerd wordt, een citaat uit de *Pensées* van de Zweedse auteur J.T. Oxenstirn wordt aangehaald en er zijn nog toespelingen op klassieke auteurs als Lucanus en Vergilius, op de Duitse jurist Samuel Pufendorf en op de Franse dichter Guy de Faur de Pibrac.

Hessel meldt wel dat hij zich regelmatig terugtrekt voor studie, gericht op ‘un cours et un système de théologie’ waaraan hij lange tijd werkt, maar onduidelijk blijft wat dat inhoudt. In het familiearchief Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen bevinden zich twee stukken die hiermee bedoeld kunnen zijn, beide in handschrift bewaard gebleven: ‘Dissertatie over de Sinspreuk Si Deus pro nobis quis contra nos. Rom VIII v. 31’, en een in het Frans geschreven aantekeningenboekje met korte filosofische en religieuze notities.³⁵ Voorts heeft hij enkele gelegenheidsgedichten gemaakt, in het Nederlands.³⁶ Uit de Leidse periode weten we nog dat Allamand voor Hessel twee fluiten heeft gekocht.³⁷ Veel meer over zijn studie of hobby’s vernemen we niet. Maar al met al voor hem toch reden genoeg om zichzelf te omschrijven als ‘une personne d’études’.

De bruid

Wat betreft zijn eigen huwelijkspartner heeft Hessel weet van de eisen van sociale status en familiebelang. In de *Mémoires* zijn wij er getuige van hoe hij langzaam genegenheid opvat voor zijn achternicht³⁸ Catharina Maria van Eysinga (1724-1753), hoe hij via haar broers en familiebezoeken steeds meer in haar nabijheid weet te komen, het vertrouwen van haar moeder weet te winnen (haar vader is reeds overleden) en zo de koers uitzet richting huwelijk. Wanneer Hessel uiteindelijk met lood in de schoenen naar zijn vader gaat voor diens toestemming, dan is het antwoord tot eigen opluchting positief. De familie Van Eysinga behoorde tot de Friese adel, stond daarmee in hoger aanzien binnen de Friese politiek, zodat met dit eerste Fries-adellijke huwelijk de familie Vegelin van Claerbergen de eigen positie binnen de Friese politieke elite verder versterkte. Vader Johan kon er dan ook van harte mee instemmen. Een huwelijk uit liefde en familiebelang sluiten elkaar niet uit.

Het is een van de weinige keren in de *Mémoires* dat het standbesef werkelijk uitgesproken wordt. En naar mijn oordeel komt het verhuld of impliciet al evenmin veelvuldig naar voren. Familiebezoeken spelen zich, uiteraard, af in adellijke kringen. Maar de omgang met mederegenten en militairen is zoals gezegd breder. De Friese adel en ook de familie Vegelin van Claerbergen was nu eenmaal gericht op het uitoefenen van functies in het bestuur of in het leger. Handel en nijverheid, een kathedraal in kerk of academie – dergelijke functies waren in de achttiende eeuw voor de Friese adel geen

35 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, ‘Verzamelde stukken’ (voorheen PBF 754 Hs) resp. inv.nr. 144. Of het tweede werkelijk van Hessels hand is, is onzeker.

36 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 150.

37 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 108 VII, brief d.d. 4 nov. 1741; zie tevens de *Mémoires*, 201, 207.

38 Zij hadden een gemeenschappelijke overgrootvader, Tjallingh Aedo Johan Heringa van Eysinga (1655-1690).

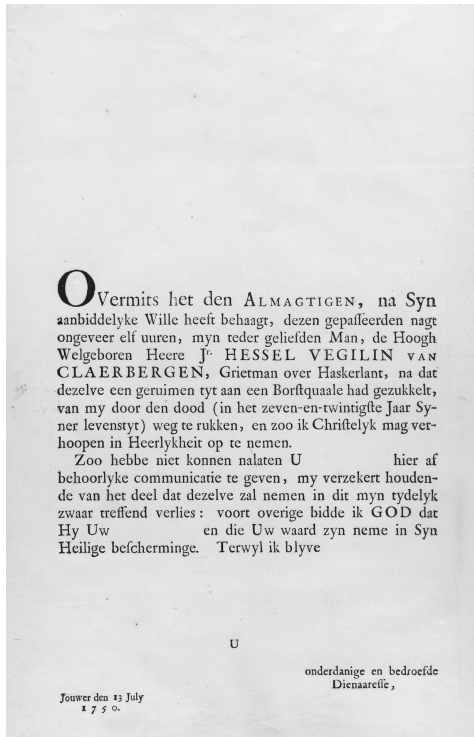
optie. Het standsbesef gold niet alleen als een sociale stratificatie, maar betrof ook een beroepsmatige afbakening.

Hessels toenadering tot zijn latere bruid is een proces van langzaam groeiende wederzijdse genegenheid. Zijn bezoeken aan haar – het omgekeerde gebeurt nauwelijks – worden steeds frequenter en gaan aanvankelijk onder de dekmantel van familiebezoek. Over de wijze van ontmoeten, in hoeverre ze elkaar onder vier ogen konden ontmoeten en waarover ze spraken, dat alles blijft onvermeld. Evenmin vernemen we iets over haar reactie op zijn avances of over haar persoonlijkheid. Dit is enigszins bevreemdend omdat Hessel van andere personen toch karaktertekeningen geeft, van Allamand en van enkele mederegenten – steeds mannen, dat wel. Hessel raakt uiteindelijk echt verliefd, want hij reageert in grote paniek wanneer hij het gerucht verneemt dat zij met een ander zal trouwen: ‘Ik viel van de wolken toen ik dat hoorde’[222]; opmerkelijk, omdat er op dat moment, in februari 1749 en minder dan een half jaar voor hun huwelijk, toch een vertrouwensbasis had kunnen zijn. Het voorval maakt Hessel wel daadkrachtig, want twee weken later vraagt en verkrijgt hij de instemming van zijn vader. Of hij ook zijn Catharina een rechtstreeks aanbod heeft gedaan blijft weer onvermeld. Zo blijft in de *Mémoires* de toekomstige bruid, ondanks de groeiende affectie, een niet uitgetekende personage.

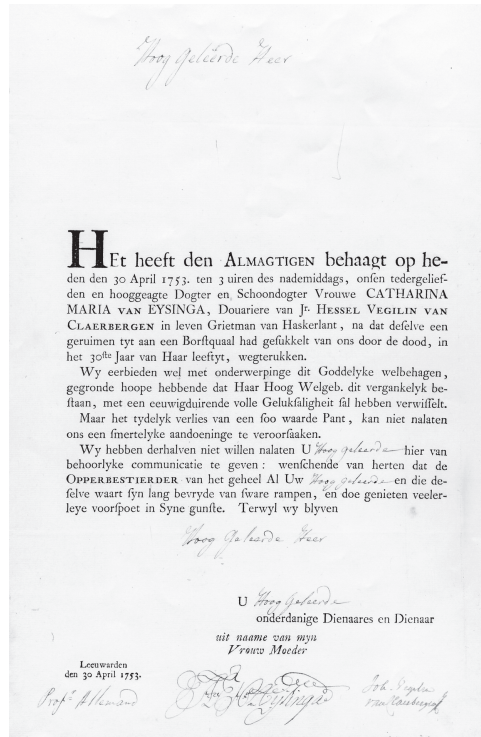
Voor de moderne lezer is het bijna aandoenlijk om te zien hoe Hessel met zijn liefde voor zijn nicht worstelt. Hoe behoedzaam hij ook optreedt, vader en tante (tevens aanstaande schoonmoeder) moeten vanuit de coulissen hebben toegekeken en ermee hebben ingestemd hoe de beide geliefden tot elkaar kwamen. Althans, als lezer heb ik stellig de indruk, al schrijft Hessel dit nergens, dat vader en tante in stilte hebben meegewerkt om deze relatie vorm te geven. De onbevangenheid waarmee Hessel zijn visie van het verhaal vertelt is juist zo innemend, tot op de dag van vandaag.

Zoals gezegd sluit het overgeleverde dagboek abrupt af, op 6 juli 1749. Hessel beschrijft nog uitgebreid de festiviteiten rond hun huwelijk, voltrokken te Joure op 15 juni, met aandacht voor de indeling van de personen over de koetsen. Een huwelijksreis wordt niet gemaakt. Vervolgens worden nog enkele weken zoals voorheen de politieke actualiteiten en bezoeken geboekstaafd. Er is dus geen bewuste afronding van het dagboek bij het huwelijk, alsof er een levensfase wordt afgesloten of dat ermee een literair slot wordt gecomponeerd. Over de huwelijkse staat en over de jonge echtgenote vernemen we niets. En omdat het dagboek niet zover reikt vernemen we evenmin de geboorte van een zoon op 1 mei 1750, Johan Assuërus genaamd. Hessel heeft dit geluk nog mogen beleven.

Het voortijdige overlijden van Hessel, op 12 juli 1750, kwam niet onverwacht. Hij had geen sterk gestel. Zelf beschrijft hij twee langere periodes van ziekte. De eerste is aan het einde van zijn studieperiode, wanneer ‘een oude wond’ weer opspeelt, maar we horen niets over wanneer en hoe hij deze wond heeft opgelopen. Hessel is dan ruim zeven weken aan het bed gekluisterd. In april 1748 lijdt Hessel aan zulke hoge koorts dat voor zijn leven gevreesd wordt en ook deze keer horen we niets over de aard van de ziekte. Uiteindelijk komt er een finaal ziekbed, zich afspelend na de beschreven periode in de *Mémoires*. Allamand schrijft er zijdelings over in een brief aan vader Johan. Van zijn naderende einde moet Hessel zich bewust zijn geweest getuige het feit dat er nog van hem is overgeleverd ‘Des auteurs laetste vers

Rouwbrief met vermelding van het overlijden van Hessel Vegilin van Claerbergen (foto Tresoar, Leeuwarden)

Rouwbrief met vermelding van het overlijden van Catharina Maria van Eysinga aan Jean Nicholas Sébastien Allamand (foto Tresoar, Leeuwarden)

op syn sterfbet'.³⁹ Volgens de overlijdensbrief komt hij te overlijden nadat hij 'een geruimen tyt aan een Borstquaale had gezukkelt'.

Het verdere verhaal is al even dramatisch. Het zoontje komt ruim een jaar later te overlijden, op 10 augustus 1751. Voor de weduwe Catharina Maria komt de dood eveneens spoedig, op 30 april 1753, en volgens de rouwbrief is zij aan dezelfde kwaal overleden. Vader Johan blijft achter met zijn inmiddels gehuwde dochter en ook haar zal hij moeten verliezen.

Hessels overlijden was niet alleen een emotioneel verlies voor de directe nabestaanden, maar ook een fikse tegenvaller voor de politieke ambities van de familie. De vacant gekomen 'zetel' in Haskerland wordt bestendigd middels een ander huwelijk tussen dezelfde gezinnen: zuster Catharina Johanna Vegilin van Claerbergen (1726-1762) huwt enkele maanden na Hessels overlijden met zwager Schelto Hessel Roorda van Eysinga (1722-1790), die de nieuwe grietman van Haskerland wordt.⁴⁰ Wederzijdse familiebelangen worden andermaal bevestigd. Of hierbij ook liefde in het spel was? Bij Hessel lezen we niets van een ontluikende liefde tussen zus en neef-zwager.

³⁹ Zie noot 9 hierboven.

⁴⁰ Spanninga, 'Regeringsvorm', 141-142 over de grietmansverkiezingen in 1749 en 1750.

Besluit

Het zelfportret, waarmee we deze inleiding begonnen, kan als volgt worden aangevuld. Hessel Vegilin van Claerbergen hield een dagboek bij, waarin naar voren komt hoe hij persoonlijk, sociaal en politiek gedurende de beschreven jaren gegroeid is. Een zelfbewuste jongeling was hij naar eigen zeggen niet en zo laat hij zich in de *Mémoires* ook niet kennen. Op zijn studietijd kijkt hij met milde zelfspot terug, de relatie met zijn vader is aanvankelijk moeizaam maar gaandeweg wint hij diens vertrouwen. Zonder enige tegenzin heeft hij omgang met familieleden, knoopt vriendschappen aan, neemt mensen in vertrouwen en zijn vertrouwen wordt blijkbaar niet beschaamd, en aan de dis geniet hij van de tafelgesprekken. De relatie met zijn latere echtgenote bouwt hij al vroeg op, serieus en met een romantisch gemoed. Eenmaal op het rechte spoor gekomen toont hij zich serieus, soms op het naïeve af. Kortom, in dit egodocument ontmoeten we een man van vlees en bloed, geen hoogvlieger, maar wel iemand die naar zichzelf toe gewetensvol is en die ons sympathiek is. De rijke bron van het familiearchief Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen in het algemeen en de vele nagelaten stukken van hemzelf in het bijzonder, met de *Mémoires* voorop, maken dat de persoon van Hessel Vegilin van Claerbergen zich uitstekend leent voor een nadere biografische studie.